

SERGEJ MEDVEDĚV

NÁVRAT RUSKÉHO LEVIATHANA

PISTORIUS & OLŠANSKÁ

PRIUS
PISTO

SERGEJ MEDVEDĚV

NÁVRAT
RUSKÉHO
LEVIATHANA

SERGEJ MEDVEDĚV

NÁVRAT RUSKÉHO LEVIATHANA

Z ruštiny přeložil Libor Dvořák

Pistorius & Olšanská
Příbram 2019

Tato kniha vychází s laskavou podporou Ministerstva kultury ČR.

© 2018 by Sergei Medvedev
Překlad © Libor Dvořák, 2019
Fotografie © Pavel Lisicyn/Sputnik, 2015

ISBN 978-80-7579-056-9 (PDF)
ISBN 978-80-7579-048-4 (tištěná kniha)

PŘEDMLUVA

23. února 2014 stál prezident Putin vysoko na tribuně stadionu Fišt v Soči a sledoval závěrečný ceremoniál zimních olympijských her, jejichž vítězem se stala ruská reprezentace, která tu poprvé za dlouhá léta získala prvenství v neoficiálním medailovém pořadí národů. O dopingové aféře, která za triumfem ze Soči stála, svět ještě nic nevěděl. V té chvíli šlo o Putinovo osobní vítězství, o celosvětovou demonstraci Ruska, které on osobně vybudoval – s aspiracemi na globální vůdčovství, s vertikálou moci, s mrakodrapy v Moskva City, s vítězstvími na sportovních i ropně-plynových frontách a s pohádkově nákladnou zimní olympiádou uspořádanou v subtropích.

Ráno téhož dne, tedy 23. února, bylo v Kremlu rozhodnuto o anexi ukrajinského Krymu. Na poloostrov začali vysazovat příslušníky ruských zvláštních jednotek v uniformách bez distinkcí, příslovečně „zdvořilé lidi“, kteří postupně obsazovali strategické body. Ani ne za měsíc, 17. března, vyhlásil Krym nezávislost a už další den byl začleněn do Ruské federace. Rusko tak zahájilo střemhlavý pád ze sočského Olympu a proměnu z triumfujícího státu a člena skupiny G8 v darebácký stát, vystupující proti mezinárodnímu právu a zavedenému světovému řádu, jenž postupně zpřetrhává všechny nitky, které ho spojovaly s okolním světem, a boří všechny stabilní globalizační struktury vybudované v Rusku za čtvrtstoletí postsovětské transformace.

Dnes, po téměř pěti letech, je konec tohoto volného pádu stále v nedohlednu: 18. března 2018, tedy na výročí anexe Krymu, byl Vladimir Putin za obrovské podpory obyvatelstva zvolen do již čtvrtého, šestiletého prezidentského období, končícího až v roce 2024. Svou rétoriku přitom buduje na nacionalismu, militarismu a agresivní konfrontaci se Západem. Rusko se změnilo v *rogue state*, v trvalém symbolickém souboji se Západem neustále zvyšuje sázky a obyvatelstvo země se tak změnilo v rukojmí ruských geopolitických ambic. Začátek této smrtelné spirály ale nutno hledat právě v únoru 2014, v rozhodnutí anektovat Krym – proto taky dnes my všichni žijeme v postkrymském světě.

Tím „my“ míním i zahraniční čtenáře této knihy: toxicita nového ruského režimu okamžitě překročila hranice Ruska i Ukrajiny a už 17. července 2014 během bojových akcí rozpoutaných proruskými separatisty na ukrajinském východě byl raketovým systémem Buk, dodaným z Ruska, sestřelen malajsijský boeing, na jehož palubě zahynulo všech 298 cestujících a členů posádky z celkem deseti zemí. Pak přišla intervence ruských hackerů do volebních procesů v Americe i Evropě, pokus o vyvolání převratu v Černé Hoře, angažmá v syrské občanské válce a barbarské bombardování Aleppa i jiných syrských měst, které způsobilo obrovské škody. A nakonec v březnu 2018 přišla i otrava v anglickém Salisbury, kdy při pokusu o zavraždění bývalého ruského rozvědčíka Sergeje Skripala a jeho dcery Julie použili útočníci chemickou zbraň – lepší, či spíše horší, metaforu pro toxicitu ruského režimu si snad ani nelze vymyslet.

Tato kniha je pokusem pochopit, kde se tenhle režim vzal a jak se utvářel, zda je logickým pokračováním postsovětské transformace či naopak dramatickou proměnou scénáře z vůle jediného člověka. Zda je tento režim výlučně ruským vynálezem, nebo projevem světových snah o deglobalizaci a návrat národních států s jejich starými pocity ukřivděnosti a neukojenými ambicemi, jejichž integrální součástí se stal brexit a zvolení Donalda Trumpa americkým prezidentem.

Vladimir Putin se nepochybně stal věrozvěstem a ztělesněním globálního návratu klasického státu. Vycházel přitom ovšem z ruské tradice samoděržavné moci, poukazující k časům před šesti stoletími, kdy se jakožto následník Zlaté hordy rodil Moskevský stát. Sledovat něco takového pro mě jakožto pro historika bylo mimořádně zajímavé: viděl jsem, jak se vracejí tradiční formy moci a podřízenosti, formy totalitního myšlení i čistě sovětské slovní obraty, praxe státního přerozdělování i rituály hierarchizované společnosti, připomínající jak Brežněvovu éru, tak stalinismus, nevolnictví i časy Ivana Hrozného. Jako by se ruské dějiny odehrávaly znovu a reprodukovaly většinu sociálních, politických i ekonomických stereotypů – jako by Rusko opět sklouzávalo do staletých historických kolejí.

Dvě desetiletí Putinovy vlády se stala obdobím návratu státu v jeho dějinné úplnosti – s privilegii elit a přesně cílenými represemi, s opovrhováním zákony i prostým občanem, s velmocenskou rétorikou a válkami o imperiální dědictví. Klíčové v tomto ohledu bylo třetí Putinovo prezidentské období v letech 2012–2018: právě na tato léta připadá potlačení občanského protestu ze zimy 2011–2012, přijetí odiózních represivních zákonů (které kupříkladu zakázaly adopci ruských dětí cizinci či kriminalizovaly „homosexuální propagandu“), anexe Krymu, válečné konflikty na Ukrajině a v Sýrii a vedení nevyhlášené „hybridní války“ se Západem. Jako by se najednou otevřela brána do minulosti a na politickou scénu se vrátil ruský pravěk se všemi dinosaury samoděržaví a imperialismu.

Právě v těchto letech třetího Putinova prezidentství, ve stínu rodícího se ruského revanšistického represivního režimu, vznikaly eseje, které tvoří tuto knihu. Jsou to črty z nejnovějších ruských dějin, variace na hlavní téma, tedy návrat autoritativního státu a jeho boj s různými sférami občanské, územní a symbolické autonomie. Je to kronika ofenzivy státu proti vlastním občanům, stvrzování suverénních práv tohoto státu vůči našemu prostoru, našemu tělu i naší paměti.

Kniha je rozdělena do čtyř částí, z nichž každá popisuje jednu z „válek“ ruského státu:

1. *Válka o prostor* – od bitev o moskevská náměstí a bulváry mezi mocí a protestním hnutím až po symbolické akce z oblasti „rozšiřování“ ruského území, kam patří třeba plány kolonizace Arktidy; od postimperiálního dobrodružství na Krymu a v Donbasu až po neokoloniální válku v Sýrii.

2. *Válka o symboly* – boj o symbolickou dominanci napříč historickými místy, znaky, rituály a performancemi moci. Do této kategorie patří třeba Kreml a Rudé náměstí jakožto lokality vyložené sakrální. Totéž platí o vojenských přehlídkách a vlastenecky koncipovaných memoriálních areálech, fungujících jako jakési rezervace státní suverenity. Jedním z hlavních symbolů moci se pak staly strategické jaderné rakety – jak ty projíždějící ulicemi Moskvy, tak ty, které zdobí módní trička či hrozily Západu z obrovských obrazovek během předvolebního projevu Vladimira Putina v březnu 2018. Právě rakety se staly symbolickým základem nové ruské sebereflexe.

3. *Válka o tělo* – nová sféra státní regulace, která se obzvláště výrazně projevuje po roce 2010. Jde o praxi, o níž Michel Foucault mluví jako o „biopolitice“, tedy o vpád státu do soukromého života občanů a jejich spotřebitelských, sexuálních a reprodukčních praktik. Tady připomeňme rozsáhlý boj s gay-propagandou a zahraničními adopcemi ruských dětí, povinnou náboženskou výchovu ve školách či symbolické ničení západních potravin, které se dostaly na seznam ruských protisankcí. Moc se dere i do míst, která byla dřív považována za výhradní hájemství soukromého života, a vstupuje do našich obývacích, ložnic, kuchyní, a dokonce i ledniček. Tím reglementuje naši tělesnost jako celek, což maskuje potřebami demografickými, ale hlavně tím stvrzuje jakousi „sexuální suverenitu“ ruského státu.

4. *Válka o paměť* – zahrnuje aktivní historickou a historiografickou politiku státu, počínaje vydáním jednotné školní učebnice dějepisu přes kult Dne vítězství 9. května a plíživou rehabilitaci Stalina až po boj s „falzifikacemi dějin“. Ruský stát rezignoval na vytváření budoucnosti a místo toho žije sny o hrdinské minulosti, vytváří mýtus o ruských dějinách jakožto nepřetržitým sledu vítězství, ale zároveň se bojí přiznat chyby a prohry, jakékoli traumatické vzpomínky pro jistotu potlačuje.

Společným jmenovatelem těchto čtyř válek je boj o „suverenitu“, čímž Kreml rozumí neomezenost státní moci a její nezávislost na jakýchkoli vnějších silách. Moc chce kontrolovat geografické a symbolické teritorium Ruska, kolektivní tělo a kolektivní paměť národa. Nad těmito bitvami pak vysoko ční figura suveréna, prezidenta Putina, a není náhodou, že v textech této knihy se neustále opakuje jméno hlavního teoretika suverenity ve 20. století, německého právníka Carla Schmitta, tolik populárního mezi prokremelskými politology.

Rozhodně by ale nebylo správné spojovat návrat ruského autoritativního státu pouze s Putinem – ten je spíš jen jakýmsi samoznakem, ztělesňujícím a symbolizujícím historický cyklus, totiž věčný návrat ruského Leviatana. A není to Putin, kdo křísí klasické modely ruských dějin – dějiny samy se po roce 2000 zhmotnily ve figuře Vladimira Putina, který se, jak trefně poznamenává spisovatel Viktor Pelevin, stal ruskou národní ideou.

Máme se tedy postkrymského Putinova Ruska bát? Hegel kdysi psal, že historie se vždy odehrává dvakrát – jednou jako tragédie, kdežto podruhé jako fraška. A přes veškerou hrůzoplnost jednotlivých zločinů režimu, jako je třeba bratrovražedná válka na Ukrajině či již zmiňovaný sestřelený boeing, vstoupila současná ruská říše do závěrečné, sekundární, imitační fáze svých dějin – proto hodně textů v této knize líčí falza, simulace a klamné historické rekonstrukce. Nové ruské tažení v zájmu suverenity může nejednou být i smrtelné, ale jako celek už to jsou jen fantomové

bolesti, zápasy unaveného impéria, které přežilo svou dobu, vydrancovalo zásoby svého nerostného bohatství a teď vede na svém neúprosně se zmenšujícím území ústupové boje. Pozorovat tyto bitvy je někdy děsivé, jindy poučné, ale nejčastěji ze všeho to bývá směšné. A tak právě tahle kniha vznikla na křižovatce historické intuice a komických intonací.

Moskva, květen 2018

Část první

VÁLKA O PROSTOR

Suverénní bezcestí

Děsivější než naše silnice může být už jen jedna věc – opravy těchto silnic. Svědkem jedné takovéto lokální katastrofy jsem se stal docela nedávno, když jsem se autem vydal z Moskvy po federální dálnici M9 Baltija do estonského Tartu. Tato silnice, vedoucí přes území Tverské a Pskovské oblasti, popravdě nikdy nevynikala kvalitním povrchem, takže znalci poměrů do Pobaltí raději jezdili po minské trase, ale tentokrát se stalo něco mimořádného i s ohledem na celkový stav ruské silniční sítě: pouhých 250 km od hlavního města tu prostě skončil asfalt. Ne někde v Zabajkalsku či na východní Sibiři, ale přímo v srdci evropské části Ruska se federální dopravní tepna změnila v uježděnou polní cestu s příšernými jámami, v nichž na vás číhal až metr blátivé břečky. Plazily se po ní obrovité návěsy kličkující sem a tam; některé se tu a tam srazily, jiné sklouzly do příkopu. V protisměru se občas objevily ublácené osobáky s moskevskými čísly, s jejichž řidiči jsme si vyměňovali ironické úsměvy. Tu a tam se dala potkat i auta se zahraničními poznávacími značkami – viděl jsem třeba portugalský vůz, jehož posádka hekticky fotografovala ze všech oken a zjevně se těšila, jak bude něco takového líčit vnučatům.

Těch sto kilometrů bez asfaltu jsem překonal za čtyři hodiny a za celou tu dobu jsem neviděl ani jediného stavebního dělníka, ani jediné policejní auto, žádnou techniku a žádné tabule, které by informovaly o plánované době oprav a možnosti objížděk – jednoduše tu jen zmizel asfalt. U pumpy jsem se dověděl, že asfalt firma odstranila počátkem podzimu a nikdo se ani slovem nezmiňnil, kdy se lidé a stroje zase vrátí. Silnice už čtvrtý měsíc vypadala jako po náletech z konce roku 1941, za bojů našich s Němci někde kolem Rževa či Velikých Luk. U stejné pumpy mi vyprávěli také o francouzském kamionákovi, který myslel, že se zamotal na polních cestách, a ptal se, jak se dostane na hlavní tah. Tak mu vysvětlili, že právě tohle je hlavní silnice vedoucí z Evropy do Moskvy.

Pochopil jsem tady dvě věci. Zaprvé jsme se ocitli v nové situaci, jejíž jméno je absolutní beztrestnost. Ještě před pěti lety bylo v Rusku těžké představit si něco takového – pravda, z rozpočtu se dalo krást i tehdy, ale zároveň bylo třeba nějakou činnost alespoň předstírat. Dnes je možné cokoli a nikdo za nic neodpovídá: ve stopách banálního rozkrádání přišla totální lhovost. Jak ukazuje praxe posledních let, nikdo u nás nenese za nic odpovědnost: ani za ukradené miliardy, ani za padající družice, ani za rozpoutané války.

To je ale jen část pohromy. Horší je něco jiného – to, že přicházíme o svou zemi. Po zmiňované silnici do Estonska jezdím už skoro deset let – přesně ty roky, během nichž se podle tvrzení propagandistů Rusko nezadržitelně „zvedalo z kolen“. Jenže já na vlastní oči vidím, jak se už sto kilometrů za Moskvou rozpadá prostor přímo před očima. Silnice M9 se neustále opravuje, jenže situace je horší a horší. Podél trasy vytrvale přibývá mrtvých vesnic (v noci za desítky kilometrů nezahlednete jediné světýlko) a lidé jsou stále zamračenější – po krajnici kamsi vlečou staré sánky nebo bez naděje na úspěch stopují. Linkové autobusy tu ostatně taky není nikde vidět. S výjimkou několika čerpacích stanic, patřících velkým společnostem, je cestovní servis opravdu ubohý – jakési pochybné bufety se šašlikem, kam se bojíte vstoupit, či kůlny s náhradními součástkami pro nákladní auta. Místní obyvatelstvo podobně jako v 16. století při silnici obchoduje s dary lesa – sušenými houbami, mraženými lesními plody a nepříliš dobře vydělanými kožešinami. Samotný les přitom poznenáhlu obsazuje území, jež civilizace vyklidila: opuštěná pole a vesnice zarůstají křovinami a stromy se k silnici přikrádají stále blíž. A zatímco dřív jste co chvíli narazili na dobře ukryté hlídky dopravní policie s radary, tentokrát jsem nezaznamenal ani jedinou. Státní moc, infrastruktura, lidé, to vše se propadá do nebytí...

Problém je ale komplexnější než jedna konkrétní silnice, protože mluvíme o samotné podobě ruského státu, o jeho vztahu k prostoru, o územní suverenitě Ruska. A tak zatímco ministerstvo

spravedlnosti a Státní дума bojují se „zahraničními agenty“ a revolucemi v sousedních zemích, zatímco vicepremiér Dmitrij Rogozin všem líčí, že Rusko svou suverenitu brání v bitvě o Sýrii, na silnici M9 jsme už jakoukoli suverenitu ztratili. Protože každá suverenita má dvě strany – formální moc a kontrolu. Symboly moci na téhle trase ještě tu a tam najdete: ve městě Zubcovu vedle hotelu Beverly Hills uvidíte budovu městského úřadu s ruskou trikolorou a před Nelidovem zase u silnice zahlédnete betonový domek s nápisem „RUSKO, VPŘED!“, ale účinnou kontrolu nad prostorem už jsme ztratili. Většinou už tu není ani stát, ani infrastruktura, ani nějaké instituce a přísně vzato ani život sám.

Až uběhne další desetiletí, po téhle silnici už nikdo nepojede, ani do Puškinských Hor, ani do rodné usedlosti skladatele Modesta Musorgského v Karajevu, ani do Ostrova s jeho unikátními lyžařskými stopami, ani do starobylého Izborska, ani do bělokameného Pskova. Nu a po dalších deseti letech z Ruska zbydou nějaké dvě desítky měst, pár okázalých infrastrukturních projektů typu olympijského Soči, okružní dálnice kolem Moskvy, několik stadionů zbudovaných před světovým fotbalovým šampionátem... a mezi tím bude jen prázdno, zarostlé řídkými lesíky, a ještě snad zpustlé silnice a cesty. Rusko se mění v příkrývku prožranou moly, v níž je víc a víc děr a pomalu už skoro žádná látka. Svou suverenitu jsme v zimě 1941 v krvavých bojích u Rževa a Vjazmy uhájili, ale teď jsme ji na cestách a silnicích vedoucích stejnými místy zase ztratili.

Dým vlasti

Dulcis fumus patriae, říkávali staří Římané – sladký je vlasti dým. V Rusku tenhle dým vdechujeme každé jaro, když se země ocitne v náruči ohně. Jakmile sejde sníh a loňská tráva vyschne, lidé běží do přírody a zapalují smetí, zmíněnou trávu, strniště i rákosiny. Podle hnutí Greenpeace u nás každoročně hoří statisíce hektarů polí a lesů, plameny spolykají 5–6 tisíc domů, za své berou usedlosti a památkové rezervace, umírají lidé, zaživa je upalován dobytek, divoká příroda, půda, rostlinstvo i všichni přečetní obyvatelé luk a lesů – to vše je poznamenáno nenapravitelnými škodami. A jak se jaro postupně sune z jihu na sever, celá země se na měsíc a někdy i na déle noří do sebezničujícího ohnivého šílenství – dokud nepřijdou první jarní lijavce a nevyraší první čerstvá zeleň.

Největším nebezpečím jsou přitom jarní svátky. Loni neštěstí udeřilo o Velikonocích, když během jediného dne, 12. dubna, vzplanulo na mnoha místech naráz Chakasko. A to nás čekala ještě větší ekologická pohroma, májové svátky mezi 1. a 9. květnem, kdy slavíme Den vítězství. Právě to je den, kdy do přírody táhnou miliony Rusů se špízy a kotlíky plnými masa na šašlik, s hudbou a spoustou dopravních prostředků. Off-roady a čtyřkolky drtí v měkké půdě sotva vzešlou travičku a pak jako na parkovišti v řadách stojí podél řek a jezer, ze zvukové techniky duní „šansony“, jak se u nás říká sladkobolným kriminálním baladám, všude se vznáší pach spáleného masa a v májovém soumraku se běljí první hromady smetí. Většina ruského obyvatelstva je už dávno a spolehlivě v opozici vůči vlastnímu životnímu prostředí, které uvádí do stavu jakési zprůměrované entropie, a vypalování loňské trávy je jen část velkého problému, spočívajícího ve zcela zásadní neekologičnosti naší existence.

Proč se v Rusku vypaluje tráva? Antropologové se hned rozpovídají o geneticky zakořeněných tradicích zemědělského žďáření, jemuž se naši předkové věnovali ve východoevropských lesích, kde káceli a vypalovali les, aby dřevěným popelem zúrodnili naše

chudé hlinité půdy, kulturologové zmíní archaické jarní rituály a víru v očištnou sílu ohně, kdežto představitelé ministerstva pro mimořádné situace budou mluvit o obyčejném vandalství. Faktem je, že mýty o tom, jak vypalování prohřívá půdu a obohacuje ji popelem, čímž pomáhá růstu nové trávy, jsou už dávno spolehlivě vyvráceny. Půdu rychle běžící plameny zahřejí jen docela nepatrně, zato hubí semena a trávu, klíčící těsně při povrchu, a kromě toho zabíjí užitečné mikroorganismy a drobné živočichy. Ničí se ptačí hnízda i s nakladenými vejci, čerstvě narození zajíčkové, ježci, žáby, hmyz, larvy, kukly i červi. Místo rozmanitého travního porostu se na takových místech udrží jen odolnější plevel jako lopuch nebo bolševník, a když někde vypálíte rákosí, vyroste tam zase jen rákosí. Pro tuto činnost existuje ještě jedno časté vysvětlení – snaha zapálit trávu dřív, než to udělá souseď, prostě ho předstihnout. Představa, že se tráva nemusí vypalovat vůbec, venkovánovi na mysl prostě nepřijde. Takováto „válka všech proti všem“ je vlastní krajně atomizovaným a anonymizovaným pospolitostem.

Filozof Maxim Gorjunov v těchto požárech nalézá metafyziku ruského světa: „Rusové podobně jako jejich ugrofinští předci, kteří vypalovali prales, aby ho nahradili kulturními plodinami, vypalují kulturní a politický prostor kolem sebe jen kvůli svým plynovým spotřebičům a mnohapatrovým panelákovým městům.“ Ruské jaro, jak bylo pojmenováno separatistické hnutí ruskojazyčného obyvatelstva na východě Ukrajiny, se proměnilo v ruský požár a ruský pogrom, což na sobě pocítily zejména obyvatelé Donbasu, který se proměnil v pásmo všudypřítomné sociální katastrofy.

Nejpodstatnějším vysvětlením vypalování však je iracionální představa „jen ať to všechno shoří na popel!“, nevysvětlitelné puzení ruského člověka k efektní, okázalé sebezkáze. „To je krásný oheň!“ říká si, když ho za humny zapaluje, přestože v tom ohni shoří pole, les, vesnice a nakonec i on sám. Stepní požár v sobě obsahuje Puškinovu představu lidové vzpoury, kterou popsal v *Kapitánově dcerce*, či odraz „světového požáru krve“, jež ve své poémě *Dvanáct* popsal básník Alexandr Blok, který ostatně tím požárem

sám utrpěl. Jeho kolega Vladimir Majakovskij mimochodem vzpomíná, jak hned v prvních dnech revoluce objevil vyhublého a shrbeného Bloka hřejícího se před Zimním palácem v Petrohradu u ohně a zeptal se ho: „Je to příjemné?“ – „Ano,“ odpověděl Blok a vzápětí dodal: „Doma na vesnici mi vypálili knihovnu.“

Metafyzika ruského požáru spočívá i v tajných snech „člověka z podzemí“, jak ho popsal Dostojevskij, v přání zbořit světovou harmonii a žít si, „jak mě hlupáka zrovna napadne“. Filozof Michail Epštejn hledá příčiny ruské politiky po roce 2014 právě v ublížené hrdosti takového „člověka z podzemí“. Dnes Rusko dobrovolně vypaluje všechno, co bylo vytvořeno během čtvrtstoletí reforem a přeměn – buržoazní komfort a křehký postsovětský blahobyt, otevřenost zbytku světa a celý systém vztahů se Západem, a to výhradně ve jménu efektních, ale nesmyslných geopolitických gest; přilévá olej do ohně občanských válek na Ukrajině a v Sýrii a vyhrožuje Západu jaderným požárem. Základem této sebevražděné politiky je však stále táž vášeň pro sebezničení, pro destrukci okolního světa, která bývá inspirátorkou anonymních žhářů. A zatímco televizní moderátor Dmitrij Kiseljov vyhrožoval v živém vysílání Spojeným státům „radioaktivním popelem“ z ruského jaderného úderu, celý jih Sibíře zasypal zcela reálný popel z požárů, jež založili obyčejní ruští lidé. Jak to říká spisovatel Viktor Pelevin: „Anti-ruské spiknutí bezesporu existuje – problém je jen v tom, že se na něm podílí veškeré dospělé obyvatelstvo Ruska.“

Posvátné ledy

16. srpna 2013 se Rusko vskutku skvěle prosadilo v malé vítězné válce: ruská Federální bezpečnostní služba násilně obsadila v Karském moři loď Arctic Sunrise, patřící hnutí Greenpeace, jejíž posádka se předtím chystala k mírumilovnému protestu na vrtné plošině Prirazlomnaja v Pečorském moři. Muže vyzbrojené automatickými zbraněmi na palubu vysadili z vrtulníku; během operace přitom duněla palba ze samopalů AK-74 a z palubního kanónu pohraničního plavidla. Poté ledoborec obránců životního prostředí odvěkl do Murmanska, kde soud odeslal třicet aktivistů do dvouměsíční vyšetřovací vazby a prokuratura zahájila šetření podle § 227 ruského trestního zákona, tedy pirátství. Zmíněný paragraf předpokládá tresty až do 15 let odnětí svobody.

Nad nesouladem deliktu a možnou výší trestu se tehdy pozastavil jen málokdo: zatímco pouhý rok předtím dostaly za punkovou modlitbu v chrámu Krista Spasitele tři členky kapely Pussy Riot každá dva roky, v tomto případě ekologové ohrozili svátost mnohem významnější než nějaký svatostánek, vrtnou plošinu Gazpromu, a to je čin věru svatokrádežný! Co na tom, že Prirazlomnaja byla zbudována z norské plošiny, odepsané do šrotu a otrávené radionuklidy? Co na tom, že už plné dva roky nemohla být uvedena do provozu kvůli porušování bezpečnostních předpisů a očekávané ztrátovosti? Z pohledu představitelů ruských silových struktur a vlastenců všeho druhu tohle vše nehraje roli, protože taková ropná plošina je neoddiskutovatelnou národní hodnotou, symbolem energetické bezpečnosti země, státní suverenity a také předpolím boje o nerostné bohatství Arktidy. Právě tímhle vším lze vysvětlit brutální postup „siloviků“, vlasteneckou hysterii v médiích a v Rusku tradiční konspirační teorii, že Greenpeace je nástrojem zájmů západních konkurentů v souboji o arktickou ropu.

Válka o ovládnutí arktických přírodních zdrojů, především o šelfové zásoby ropy a plynu, loviště ryb a trasy obchodních lodí,

probíhá už několik desetiletí. Globální oteplování a tající arktický led přitom apetit států a nadnárodních korporací jen zvyšují. Vrcholem územních aspirací zatím bylo triumfální vztyčení titanové ruské státní vlajky na podmořském Lomonosovově hřbetu v Severním ledovém oceánu v roce 2007, které mělo takříkajíc vykolíkovat ruskou část kontinentálního šelfu.

Problém ovšem spočívá v tom, že hlavním poraženým v této válce bude samo Rusko – bez ohledu na to, jakou část arktických vod se mu podaří vyválčit. Hrozbou ruské budoucnosti přitom nejsou územní nároky konkurence, ale ekologická pohroma, jejímiž svědky jsme v Arktidě už dnes. Pokud v této oblasti bude zahájena masová těžba fosilních paliv a rozběhne se tam i mohutná námořní doprava, současná pohroma se promění v katastrofu, která nejoblíbněji zasáhne právě Rusko, jeho dlouhé arktické pobřeží a také závislost na arktické „klimatizaci“. Těžba ropy je nejšpinavějším ruským průmyslovým odvětvím (především kvůli spalování vznikajícího plynu) a v případě potenciálních havárií bude tragédie mnohonásobně rozsáhlejší než výbuch na vrtné plošině v Mexickém zálivu roku 2010 – v arktických vodách se dá z hladiny mechanicky odstranit maximálně 10 % uniklých produktů.

Přitom potvrzené zásoby černého zlata v hlubinách arktického šelfu vystačí na pouhých 3–5 let těžby. Například v Barentsově moři jsou prokázána ložiska pětikrát méně vydatná než množství ropy, jež ruské společnosti dnes vytěží za rok. Šelfová ropa je navíc „těžká“, nekvalitní a její cena bude podstatně vyšší, než jaké se dosahuje při těžbě na souši – při světových cenách pod 100 USD za barel je těžba ropy v Arktidě nerentabilní.

Skutečný důvod štvance za arktickou ropou a její ochrany pomocí vrtulníků a lodí pobřežní stráže nespočívá v suverenitě a národních zájmech Ruska, ale v ziskuchtivosti ropných korporací: jejich arktická struktura včetně flotily ledoborců, geologického průzkumu a armády pomocných plavidel vzniká na účet státu. Ze stejného zdroje pak naftaři získávají daňové úlevy na těžbu a export ropy. Řadoví Rusové neuvidí ani zmíněnou ropu, protože ta z vrtu

půjde rovnou na vývoz, ani nebudou mít nic z daňových úlev, protože rentabilita takovéto těžby je nulová.

V souvislosti se spory o Arktidu a incidentem s Greenpeace se často mluví o suverenitě, o posvátných hranicích Ruska, o celých polárnických generacích i o triumfech a obětech. Jenže suverenitu si do kapsy nestrčíte. Rusko může obsadit obrovská arktická teritoria, ale rozšíření ekonomické činnosti jednotlivých korporací v Arktidě může zemi způsobit enormní škody. Suverenita – to není jen právní nárok na nějaké území, ale také schopnost takovéto územní zisky racionálně využívat a předat je v patřičném pořádku našim potomkům. V tomto ohledu Rusko už suverenitu ztratilo na statisících čtverečních kilometrech podobných teritorií, která jsou zaplavena ropou, poznamenána radiací a dalšími důsledky průmyslové a vojenské činnosti. Přitom je dobře známo, že křehká arktická příroda neregeneruje roky, ale staletí. Nová země se svým radiačním znečištěním nebo Wrangelův ostrov, zaneřádný statisíci puklých sudů od paliv a maziv, na mapě sice figurují jako ruská území, ale ve skutečnosti jsou na dlouhá léta ztraceny jak pro Rusko, tak pro celé lidstvo. Na těchto suverénních územích došlo ke globální ekologické katastrofě.

Arktida za hranicemi výsostných vod jednotlivých zemí patří celému lidstvu. Po světě už několik let existuje hnutí usilující o to, aby byl arktický prostor prohlášen za mezinárodní území se zvláštním ochranným statutem, který jej uzavře pro jakékoli hospodářské a vojenské využití a pustí sem jen vědce a turisty. Výzvu hnutí Greenpeace ZACHRAŇTE ARKTIDU podepsalo přes osm milionů lidí. V mezinárodním právu přitom už existují precedenty – Smlouva o Antarktidě z roku 1959 či Úmluva o zachování živých mořských zdrojů Antarktidy (ANTCOM) z roku 1982. V zájmu uchování planety Země a v zájmu budoucnosti Ruska by se podobný režim měl rozšířit i do Arktidy.

Nejde přitom o suverenitu jednotlivých států v rámci existujících hranic a teritoriálních vod. A nejde taky jen o Rusko, ale o všechny arktické země, o možnost vzdát se výlučných ekonomických

zón a jakýchkoli vojenských aktivit, těžby nerostného bohatství, průmyslového rybolovu a tranzitní komerční námořní plavby. Jedna věc je využívání Severní mořské cesty v dnešním rozsahu a při dnešních dodávkách zboží do arktických přístavů či zajištění vědeckých aktivit, kdežto něco docela jiného by bylo, kdyby při současném tání ledového příkrovu vznikla obchodní trasa z Atlantického do Tichého oceánu, po níž by vyrazily supertankery a kontejnerové lodě, které by Severní ledový oceán proměnily v přetíženou dopravní magistrálu s mimořádně vysokými riziky námořních nehod. To se stát nesmí. Arktida by podobně jako Antarktida měla být proměněna v globální přírodní rezervaci.

Dnes podobná výzva vypadá jako utopie, zejména vezmeme-li v potaz celý komplex ekonomických a geopolitických problémů, které s Arktidou souvisejí: moderní civilizace se rozvinula právě na severní polokouli a Arktida se stala dějištěm mnohasetleté konfrontace. Současné státy, především Rusko, které jak praví propagandistická floskule, „vstává z kolen“, budou jen sotva ochotny vzdát se svých územních tužeb a ekonomických ambic. Když ale začínala světová kampaň kolem Antarktidy, vypadala stejně utopicky. Dnes je řada na Arktidě.

Národní zájmy Ruska nespočívají ve vztyčování titanových vlájek na mořském dně a teritoriálních iluzích, stejně jako nespočívají v budování nových vojenských základen či hájení „energetické bezpečnosti“ (která je jen zástěrkou pro zájmy ropných korporací), ale v ekologické bezpečnosti země a jejím spolehlivém hospodářském rozvoji. Pro Rusko je Arktida místem s nejzranitelnějším životním prostředím a v takové situaci naše zájmy nehájí Gazprom a Rosněfť ani arktická vojska a čluny pobřežní strážce, ale hrstka ke všemu odhodlaných aktivistů Greenpeace. Jenže pro zemi oslněnou fantomy suverenity a mýty o nevyčerpatelném přírodním bohatství je těžké něco takového pochopit.

Krym jakožto oblast podvědomí

Začínalo to vlastně dost komicky – „zákonem o kočičím dupotu“ (jak byla překřtěna právní norma o dodržování nočního ticha v Petrohradu), návratem školních uniforem, legračním bojem o mravnost, jak ho předváděli poslanci Státní dumy Vitalij Milonov a Jelena Mizulinová či katedra teologie na jedné z nejlepších ruských vysokých škol v oblasti exaktních věd – Moskevském inženýrském a fyzikálním institutu. Zpočátku to všechno vypadalo jako absurdita, groteska či trolling: kozácké hlídky, svěcení kosmických raket anebo zákaz výstav a divadelních představení, pokud si něco takového přála pravoslavná veřejnost. Když ale v roce 2012 začal proces v případě Pussy Riot a Duma přijala jak „zákon Dimy Jakovleva“, zakazující cizincům adopci ruských dětí, tak zákon o zákazu gay-propagandy, začalo všechno být podstatně dramatičtější, i když tu stále ještě zůstávala naděje, že všechno tohle tmářství je jen politicko-technologická finta, propaganda *pro domo* a zastrašování společnosti po převážně moskevských protestních akcích ze zimy 2011–2012.

Na první pohled zvenčí bylo Rusko vcelku normální autoritářská země, která podle svého dobrého zvyku dusila média a oponenty, ale jinak hrála podle globálních pravidel: zapojila se do IPO a snažila se získávat investice, připravovala se na zimní olympiádu v Soči a na předsednictví ve skupině G8, její představitelé vystupovali v Radě Evropy i v Radě bezpečnosti OSN. Tu a tam bylo Rusko nedůrazně káráno za porušování lidských práv, ale v mezinárodních záležitostech včetně těch syrských s ním domluva byla možná. V politice panoval pragmatismus a Putin působil dojmem člověka, který „ví, do čeho vložil své peníze“. Politika se přísně dělila na domácí, kde platily „duchovní svorníky“, jak Putin říká tradičním hodnotám, a na zahraniční, v níž se důraz kladl na úvěrovou spolehlivost, plynovod Nord Stream, popřípadě na přátele Gerharda a přátele Silvia.

Jenže pak se hráz najednou protrhla a kalné ruské domácí vody se vyvalily ven – Rusko se vrhlo do krymského dobrodružství, které

zemi okamžitě postavilo mimo hranice mezinárodního práva a vtáhlo ji do nové studené války se Západem. Eurasijské fantasmagorie filozofa Alexandra Dugina, vlastenecké kýče spisovatele Alexandra Prochanova či fušerské geopolitické vize, rodící se na vojenských akademiích řízených vysloužilými generály, se najednou z intelektuálního smetí proměnily v mainstream, v reálnou válku, intervenci na Ukrajině a jaderné pohružky Západu v podání vicepremiéra Dmitrije Rogozina a televizního moderátora Dmitrije Kiseljova. Z kočičího dupotu se najednou stalo skřípění tankových pásů.

Během tří týdnů, které olympiádu v Soči dělily od referenda o statusu Krymu z 16. března 2014, se Rusko z triumfátora a velkorysého hostitele olympijských her změnilo v agresora, který svou reputaci stabilního mezinárodního partnera vyměnil za kamenitý černomořský poloostrov. 16. března Rusko střemhlav prošlo neuvěřitelnou proměnou, která v jediném okamžiku uzavřela čtvrtstoletí trvající proces politické normalizace a adaptace na pravidla globálního světa, jenž probíhal od roku 1989, tedy od sovětského odchodu z Afghánistánu a pádu Berlínské zdi, a ocitlo se v novém světě s anektovaným územím, ve světě bez pravidel, záruk a norem mezinárodního práva. Drtivá transformace je co do neočekávanosti, rozsahu a důsledků srovnatelná s rozpadem Sovětského svazu.

V tomhle krkolomném saltu bychom ale neměli hledat ani racionální základ, ani nějaký systémový předěl: setrvačnick se zkrátka utrhl z ložisek a není známo, co ještě roztříská napadrt. Chceme-li tomu porozumět, neměli bychom číst mistry geopolitiky Kissingera a Brzezińského, ale ruské spisovatele a filozofy Fjodora Dostojevského a Nikolaje Danilevského. Ruskou politiku už neovládá gazpromovský manažer s vilou v Antibes (který teď soukromým trykáčem letí zachraňovat svá aktiva), ale pravoslavný čekista, třímající v ruce svazek emigrantského monarchistického myslitele Ivana Iljina. Revanšistické rétoriky „ruského světa“ jsme si nevsímali příliš dlouho – a teď k nám ten svět dorazil na obrněných transportérech.

V ruské politice došlo k jungovské revoluci, po níž definitivně triumfovalo kolektivní nevědomí, archetyp a mýtus. Všechno pů-

vodně začínalo jako trolling a politické manipulace, ale během tohoto procesu se iracionalita prokousala až do jádra politiky a sama se politikou stala – stala se optikou, kterou se Kreml dívá na svět. Diskurs opanoval subjekt a vdechl život do nových, ideologických a mesianistických forem politiky. Jak píše publicista Alexandr Morozov, „fenomény vzájemně výhodného obchodu a výměny, spolupráce, institucionality a tradiční politiky zájmů, tedy celý diskurs *Realpolitik* vyklidil kolbiště ve prospěch rizika, hrdinství, heroizované sebevraždy a fáta. Iniciátory takovéto politiky nepřesvědčí o její absurditě ani sebevětší oběti, a dokonce ani finální katastrofa.“

Právě Krym se stal oním fátém, okamžikem pravdy, těžištěm základních motivů uplynulých let: postimperální resentmenty se tu mísí s uraženou pýchou, podobně jako třeba v Balabanovově filmu *Bratr 2* („Ten Sevastopol si ještě vodskáčete, vy svině!“ řve tam hlavní hrdina na Ukrajince), bažení po revanši s hledáním „fašistů“ v sousedních zemích, komplex méněcennosti („Tak Amerika může – a my ne?!”) s globálními ambicemi. Na Krymu došlo k definitivnímu nasycení roztoku komplexů a obav a krystalizoval v něm nový ruský režim. A zároveň se tu zhmotnilo kolektivní podvědomí, které si konečně našlo jeviště a přerodilo se v hrdinský mýtus Sevastopolu.

Město-hrdina právě pořádá karneval, jehož protagonisty jsou hlavní figury nového ruského diskursu: poslanec Vitalij Milonov či vůdce ruských vlastenecky orientovaných motorkářů Alexandr „Chirurg“ Zaldostanov a s nimi kozáci a veteráni. Alexandr Prochanov tu ruského prezidenta prohlásí za Putina Tauridského a hektičtí komentátoři vykřikují o „začátku ruské reconquisty“. Rusko, inspirované úspěchem ze Soči a prodchnuté myšlenkami nového mesianismu, si zkrátka usmyslelo přepsat globální pravidla hry, přehodnotit celou architekturu současného světa, vzešlou z roku 1991 a možná dokonce i Jalty roku 1945. Moskva, která si uvědomila slabost a roztríštěnost západního světa, krizi amerického vůdcovství a ochablost EU, se rozhodla hrát vabank a současnému světovému řádu hodit rukavici. Zpočátku Rusko jen kritizovalo

Západ za morální rozklad a budovalo obranné valy před ofenzívou homosexuálů a liberálů; teď se ovšem odhodlalo znovu rozšířit hranice impéria, a to podle stejně konzervativních a moralizátor-ských pravidel, která uplatnilo při zavádění pořádku doma.

Vydaří se tato nová ruská křižácká výprava? Přísně vzato nestaví na střízlivé kalkulaci, ale na romantickém mýtu. Základem všeho je iracionální impuls, slovnatá německá *Blut und Boden*, krev a pů-
da, který sice miliony Rusů přiměl, aby solidarizovali s Krymem, ale jemuž chybí materiální a institucionální základ. Na rozdíl od Stalínova Sovětského svazu dnešní Rusko nemá pro případnou konfrontaci se zbytkem světa ani armádu, ani technologie, ale především ani lákavou ideologii, jakou disponoval socialismus. Kulhají i analogie s Íránem roku 1979: Putin není Chomejní, patriarcha Kirill není Chameneí a moskevské pravoslaví nemá v zá-
sobníku mobilizační potenciál šíitského islámu. Stejně jako není možné vybudovat Svatou Rus v sekulárním a urbanizovaném Rus-
ku, nelze uvažovat ani o výstavbě „ruského světa“ na bodácích či sjednocení pravoslavné civilizace v duchu Samuela Huntingtona – samozřejmě pokud nebudeme za něco takového považovat připo-
jování „bytostně ruských“ území jako Krym, Podněstří, Abcházie nebo Osetie.

Historie se opakuje dvakrát. To, co se dnes odehrává na Krymu, je poslední jednání imperiálního dramatu Ruska, které se v podobě tragické frašky zbavuje zbytků své sovětské minulosti. Je samo-
zřejmě trochu děsivé sledovat tohle vymítání ďábla, když z Kremlu zavanul mrtvolný chlad a z mrtvých povstaly přízraky minulosti. To vše jsou však jen chiméry, stíny a imitace typu namaškařených kozáků či pravoslavných motorkářů. V Rusku je prozatím noc, takže je třeba počkat na třetí kohoutovo zakokrhání.

Sólo pro bubínek

V dobách mého dávného moskevského dětství visela v kuchyni našeho bytu politická mapa světa – zčásti v zájmu osvěty pro mladou generaci, zčásti pak proto, aby zakryla oloupanou omítku na zdi. V pravé horní čtvrtině byla růžovou barvou vyvedena nejkrásnější země na světě. Cpal jsem se krupičnou kaší, poslouchal dětský rozhlasový pořad *Pionýrská jitřenka* a přitom přemítal, jaké mám nevýslovné štěstí, že jsem se narodil v téhle nejšťastnější zemi a navíc v jejím hlavním městě. A také jsem snil o budoucnosti, kdy budeme ještě větší a silnější a nejspíš k sobě připojíme Mongolsko, Bulharsko, možná i Rumunsko s Maďarskem – stejně jsou to bratrské země – a nakonec snad i Afghánistán a Aljašku... Za oknem panovala předjitřní tma, do které padaly obrovské sněhové vločky, jaké vidáme jen v dětství, rádio čistými dětskými hlásky notovalo pionýrskou píseň a budoucnost se mi jevila zcela bez mráčku.

Od té doby uplynulo čtyřicet let. Země se vypjala k poslednímu imperiálnímu výpadu na jih, klopýtla o Berlínskou zeď... a pak se v mračnech prachu zhroutila. Zvykli jsme si žít za novými hranicemi, budovali jsme své nové státy a navzájem se navštěvovali. Vstřebávali jsme nová globální pravidla hry, vedli rozhovory o odzbrojení, sami sebe omezovali novými pravidly a zvyklostmi, získávali přístup do nových zemí a na nové trhy a objevovali mnohem složitější, barevnější a na sobě navzájem závisící svět. Snad jsme dokonce začínali chápat, že velikost země není dána jejími geografickými rozměry, stovkami jaderných hlavic a miliony čtverečních kilometrů území, ale HDP na hlavu v dolarech, otevřeností společnosti a její celkovou přitažlivostí. Opustili jsme infantilní geopolitický romantismus a mesianistické snění a vypadalo to, že se z nás přece jen stává dospělý stát...

Jenže když dnes vidím jásos lidových mas nad připojením Krymu, sleduji vlajky na balkonech a slavnostní ohňostroj nad Moskvou, jako by se psal květen 1944 a my Sevastopol osvobodili od skutečných, a ne vymyšlených fašistů, když vidím, jak talk show

Politika na Prvním kanálu ruské státní televize končí hromadným zpěvem ruské hymny, znovu slyším znělku *Pionýrské jitřenky*. A když si pročítám nótu Vladimira Žirinovského polskému ministerstvu zahraničí, v níž navrhuje, že Rusko a Polsko by si mohly Ukrajinu rozdělit, když se dívám na jeho schéma okupace Ukrajiny, na němž se Rusko táhne po celém černomořském pobřeží od gruzínské Adžárie až po moldavskou Besarábii (a šašek je tu jak známo proto, aby nahlas vyslovoval věci, které král vyslovit nemůže), znovu vidím růžově poznamenanou mapu svého dětství a vybavuju si vtip o sovětském školákovi, který se ve školních potřebách dožadoval globusu Sovětského svazu.

Vše, co se tu dnes odehrává, připomíná román Güntera Grasse *Plechový bubínek* (a taky geniální film, který podle něj natočil Volker Schlöndorff). Jeho hrdina, chlapec Oskar Macerat, který žije v Gdaňsku 30. let, si svět dospělých hnuší, a rozhodne se, že nebude růst. S realitou ho smiřuje jedině laciný plechový bubínek, dárek od matky. Chlapec dnem i nocí bubnuje, zaznamenává, jak mračna dějin houstnou a jak se dospělí kolem něj sami mění v nelítostné děti, které drancují židovské obchůdky a vítají rodící se fašismus, hitlerovskou anexi svobodného města Gdaňsk i začátek války.

O tomto fenoménu můžeme mluvit jako o masové infantilizaci vědomí společnosti, kdy se znovu vynořují dětské romantické sny a představy o historické spravedlnosti, kdy bychom tak strašně rádi dostali dárek tady a teď, kdy nám svět dospělých se všemi jeho představami o normách, zákonech a procedurách připadá nesnesitelně nudný a uprášený a kdy nás popuzují ti, kdo otravně opakují, že pravidla je třeba respektovat. Jenže k čemu řád, když je jaro, když slavíme svátek, když duní buben a přetvářejí se dějiny?

O infantilismu ruského vědomí hodně mluvil a psal sovětský gruzínský filozof Merab Mamardašvili. Na mysli měl neduživost hodnotových principů a autonomie veřejných institucí, „vyhýbání se pravidlům“, tolik vlastní ruské kultuře a pravoslaví jakožto celku. Jeho moudrý hlas i dnes chápeme jako varování: „Pokud jde

o zlobu, pak ta souvisí s nevyvinutým veřejným povědomím v zemi, s infantilitou. Je to sud prachu... Nemáme intelektuální tradici, která by umožňovala, abychom sami dokázali vyhodnotit své aktuální stavy, abychom si uměli jasně uvědomit: Co cítím? Proč nenávidím? Proč trpím? Když nejsme s to takové věci jasně reflektovat, vymýšlíme si domnělé nepřátele. Zkrátka a dobře, zloba je do značné míry plodem infantility.“

Po celé čtvrtstoletí jsme se snažili zařadit do dospělého světa, který umí potlačit své „já chci“, v němž je třeba dětská traumata i dětské obavy zpracovávat a proměňovat je v projevy politiky, filozofie, kultury a umění – jako to dělalo Německo, které na půl století usedlo do školních lavic a trýznivě se obíralo svými neurózami. (Zmíněný *Plechový bubínek* ostatně rozjitřil mnoho nezhojených ran, za což mnozí Güntera Grasse pronásledovali a obviňovali z nevlasteneckých postojů, či dokonce z pornografie.) Teď je ale zle – pubertální komplex „ruských mládenců“, jak jim říkal Dostojevskij, školní lavice opustily a pobíhají po nálevnách. Dospělí odešli, takže se dá kouřit, sprostačit, cpát se zmrzlinou, co hrdlo ráčí, a zároveň se zmocnit dávno vyhlédnutého kola kluka ze sousedství. Ruský duch má prázdniny – a tak jsme připraveni vykasat si nohavice, rozběhnout se za komsomolem, mávat prapory a pochodovat v šiku.

Než se vrátí rodiče...

Doněcký džihád

V závěru roku 2014 jsme Rusku mohli poblahopřát k dalšímu zahraničněpolitickému triumfu: poté, co časopis *Forbes* prohlásil Vladimira Putina za nejvlivnějšího muže světa, časopis *Foreign Policy* ho zařadil na seznam Sta světových myslitelů, a to v kategorii Bořitelé klidu (Agitators). V anotaci k seznamu nominantů redakce vysvětluje: „Pro Putina není Rusko dáno jeho současnými hranicemi, ale společnou kulturou, jazykem a dějinami Rusů. Božským předurčením (manifest destiny) jeho státu pak je Rusy sjednotit, a to bez ohledu na územní suverenitu jiných států.“

Ostatně radost z ocenění poněkud kalí fakt, že ruský prezident se o tuto cenu dělí s činiteli kalibru podstatně menšího – s hlasatelem euroasijství, filozofem Alexandrem Duginem (Za inspirační podporu myšlenek expanzionistické ideologie Ruska), s politickým technologem a bývalým premiérem Doněcké lidové republiky (DLR) Alexandrem Borodajem, ale také s předákem IS Abú Bakrem al-Bagdádím, vůdcem sekty Boko Haram Abubakarem Shekauem, s britským islamistou zvaným Džihádista John, který se proslavil tím, že na videu šířeném IS uřízl hlavu americkému novináři, a také se dvěma kuvajtskými občany, kteří organizovali financování IS a jednotek al-Káidy. Je to zkrátka taková alternativní G-osmička. Tři Rusové a pět islamistů, kteří ve zmíněném roce hodili rukavici existujícímu světovému řádu.

Že by Putin, když 11. září 2001 telefonoval Georgi Bushovi a nabídl mu pomocnou ruku v boji proti světovému zlu, snil zrovna o takovéto slávě? Teď americký prezident oficiálně Rusko řadí vedle IS a viru ebola ke třem největším hrozbám pro USA, Moskvou podporovaní separatisté na východě Ukrajiny jsou přirovnáváni k islámským teroristům a litevská prezidentka Dalia Grybauskaitė o Rusku veřejně mluví jako o „teroristickém státu“.

Podobná konstatování a příměry lze samozřejmě označit za tendenční a provokační, za součást informační války Západu proti Rusku. Reálný problém ale tkví v tom, že v „hybridní válce“, roz-

poutané s podporou a za aktivní účasti Ruska na východě Ukrajiny, začínají fungovat prvky sociálního chaosu či nekontrolovaného násilí a archaizace života, jež v mnoha ohledech připomínají postupy islámských fundamentalistů v Sýrii, Iráku, Nigérii a v dalších zemích Afriky a Blízkého východu.

Jistě, v Doněcku zatím nevidíme teatralizované popravy na způsob těch, které pořádá IS, kde před televizní kamerou uprostřed pouště teroristé podřezávají zajatce s oranžovými pytli na hlavě, ale v oblasti Donbasu už jsme zaznamenali „lidové“ a vojenské polní soudy, které bez patřičných právních procedur vynášejí údajným násilníkům a marodérům tresty smrti, a je zde běžné i lynčování, jako se to stalo třeba Irině Dovgaňové, podezřelé ze spolupráce s ukrajinskými vojáky, která několik hodin stála přivázaná uprostřed Doněcka a kolemjdoucí ji beztrestně bili a týrali, zatímco ve smutně proslulé doněcké Jámě (což je vojenské vězení bývalé bezpečnostní služby Ukrajiny) se praktikuje masové mučení a znásilňování. Jistě, doněčtí ozbrojenci zatím nezakázali dětem chodit do školy a neunesli přes dvě stovky žákyň, jako to v dubnu 2014 udělali džihádisté z Boko Haram, ale v Luhanské lidové republice (LLR) je díky polnímu veliteli Alexeji Mozgovému ženám zakázáno chodit do klubů, kaváren a restaurací, protože mají „sedět doma a vyšívat křížkovým stehem“: „Jen buďte doma, napečte si pirožky a slavte MDŽ... Myslete na to, že jste Rusky! Nejvyšší čas vzpomenout si na svou duchovní podstatu!“ Zároveň se internetem šíří video, na němž kozák bičuje dívku, která tento zákaz údajně porušila.

Na území kontrolovaném separatisty došlo k totální demodernizaci, vítězí tu staré kmenové pořádky, právo silnějšího a zákon kalaše – tedy všechno to, co jinak spojujeme s oblastmi afrických konfliktů. Není proto divu, že se Luhanská a Doněcká republika na internetu dočkaly společného názvu Luganda. Dopisovatel portálu *Colta* Vladimir Maksakov, který strávil v Doněcké republice nejdřív jako dobrovolník a poté jako vězeň Jámy dvaadvacet dní, popisuje zdejší jeskynní zvyklosti takto:

„V neděli se tu slavil jeden z nejdůležitějších doněckých svátků – Den horníků. Večer jsme u výtahu uviděli dva muže. Jeden byl surově zmlácený, druhý měl prostřelené obě nohy. Nejdřív jsem si myslel, že to budou zajatí ukrajinští vojáci, ale kdepak – normální místní horníci, kteří slavili i po policejní hodině...“

Pak přišel místní ozbrojenec s přeraženým nosem a tváří opuchlou od úderů a vykládal, proč ho takhle zřídili: Vezl domů svou slečnu a všiml si, že se dole ve vchodu nějací muži hrabou ve skříni s pojistkami. Rozhodl se, že jsou to naváděči ukrajinské palby, a zahájil smrtící střelbu. Pak se ukázalo, že to byli pracovníci jedné místní internetové firmy, jenže to už bylo pozdě...“

Polovojenské režimy Doněcka a Luhanska se za fíkové listy domnělé legitimacy a přímé demokracie, jakou jsou tzv. volby a referenda, jen schovávají. Ve skutečnosti mají tyto pirátské republiky spíš než s moderním státem daleko víc společného s někdejšími kozáckými enklávami, kam se stahovali uprchlí nevolníci a galejníci z celého Ruska, protože „z Donu vás nikdo nevydá“, s loupeživými bandami kozáků Stěpana Razina v sedmnáctém a Jemeljana Pugačova v osmnáctém století, popřípadě s povstáními Nestora Machna a Alexandra Antonova z dob občanské války v letech 1919–1921. Separatismus, jež Rusko inspirovalo v depresivní oblasti Donbasu, odhalil archaické rysy ruské psychiky, o nichž jsme si mysleli, že je sovětská modernizace dávno pohřbila. Jejich stálou přítomnost odhalil málokdo, snad jen geniální scenáristé 90. let Petr Lucik a Alexej Samorjadov, kteří se ve svých filmech *Děti litinových bohů* a *Periférie* těchto podsvětních hlubin či půdy a krve stepních oblastí Divokých polí na pomezí Ukrajiny a Ruska alespoň dotkli. S podobnými archaickými fenomény pracoval i prorok Putinova Ruska, filmový režisér Alexej Balabanov, který ve svém díle předpověděl jak anexi Krymu, tak válku se Západem a ruský fašismus.

Když nepůjdeme do hloubky, ale rozmáchneme se do šíře, lze DLR a LLR srovnat s latinskoamerickými partyzánskými republikami typu narkoguerril FARC v Kolumbii, maoistických Světlá

stezka a Túpaka Amaru v Peru, s bolivijskou Katariho armádou či ekvádorským Rudým sluncem: také východoukrajínští separatisté mají slabost pro levicovou rétoriku, pro „lidové soudy“, pro vydírání pod pláštěm „revoluční spravedlnosti“, také oni si potrpí na černé masky. Proto není náhodou, že jeden z hrdinů „ruského jara“, polní velitel Arsenij Pavlov, zvaný Motorola, nosil náramek s portrétem Che Guevary.

Co sblížuje ozbrojence FARC, IS či DLR? Především jsou to výrazně tradicionalistické, antiglobalistické projekty. Jejich ideologové se inspirovali vzory z minulosti a je jedno, zda je to islámská teokracie na Blízkém východě, přízračná směsice maoismu, trockismu a bolívarismu v latinské Americe či šílený koktejl monarchismu, stalinismu a „pravoslavné civilizace“ v hlavách separatistů na východě Ukrajiny. Jejich nepřítelem nejsou vlády, ale moderní společnost jako taková – se svobodným trhem, emancipací žen, se svody světa, kde je vše dovoleno, se sociální nerovností, liberálními hodnotami a dominancí USA. Jejich metodami jsou ozbrojený boj pod praporem národního, územního nebo náboženského osvobození, ale v podstatě bojují proti vše rozleptávajícím anonymním globalizačním proudům, jimž se snaží stavět do cesty hráze a za rukojmí si přitom berou místní obyvatelstvo.

Před pětadvaceti lety, na úsvitu 90. let minulého století, kdy celý svět očekával Fukujamův „konec dějin“, americký politolog Benjamin Barber napsal knihu *Džihád proti McSvětlu*. V té předpověděl základní typ konfliktů po pádu Berlínské zdi: fundamentalistické revolty proti globalizaci, přičemž pod pojem „džihád“ nezahrnoval jen islámské hnutí za čistotu víry, ale mnohem širší protest zbylých ostrůvků tradiční společnosti proti globalizačnímu vlnobití – Usámou bin Ládinem počínaje a „subkomandantem“ Marcosem konče. V tomto smyslu s vlastním džihádem přišli i vůdcové Doněcka a Luhanska, depresivních průmyslových oblastí s vysokou nezaměstnaností, jen chabě reformovanou těžební činností, provozovanou navíc barbarskými metodami (včetně ilegálních šachet), oblastí, které se součástí postindustriálního světa stát nemohou.

Je to džihád pod prapory pravoslavného práva šaría proti ofenzívě západní civilizace a jejích agentů z „kyjevské chunty“. Právě proto je časopis *Foreign Policy* ve svém žebříčku „bořitelů klidu“ přiřazuje k islámským teroristům z IS či Boko Haram.

Blízko k sobě tyto jevy mají i proto, že na území Nigérie, Sýrie, Iráku i Doněcka a Luhanska se objevily identické zóny nekontrolovaného násilí, o nichž britská socioložka Mary Kaldorová píše jako o „nových válkách“: je to nový typ organizovaného násilí, který stírá hranice mezi tradiční válkou s účastí států a armád, organizovaným zločinem, terorismem a systematickým porušováním lidských práv. Nové války jsou víry požírající lidi, území i zdroje. Jejich existenci přizívuje jak vojenská a humanitární pomoc zvenčí, tak i jejich vlastní „ekonomika násilí“, založená na loupežích, vraždách, obchodu se zbraněmi, ale také s humanitární pomocí i s lidmi. Pro místní „silové podnikatele“ (tedy polní velitele a politické předáky) se násilí stává výhodným byznysem, vyžadujícím nové investice. Mnozí ekonomové zkoumající moderní války je nechápu jako „etnické konflikty“, „boj za národní osvobození“ či „dekolonizaci“, ale jako druh organizovaného zločinu.

Hybridní válka na východě Ukrajiny, na niž jsou ruští vojenští teoretici tak hrdí, se ve skutečnosti proměnila v „novou válku“ podle Kaldorové. Doněck a Luhansk se svou dnešní podobou hodně blíží Čečensku z let 1996–1999, tedy banditskému státu, který se proměnil doslova v černou díru násilí, pašeráctví a terorismu, do níž se málem zřítíl celý Severní Kavkaz. Není proto žádná náhoda, že mezi donbaskými ozbrojenci najdeme celé čečenské prapory, jejichž bojovníci nejsou obyčejní žoldáci, jež vyslal Kadyrov, ale také bojovníci za čistotu víry a proti nenáviděnému Západu. Největším paradoxem celé situace je, že Vladimir Putin, který se dostal k moci a získal velkou popularitu takřkajíc na vrcholu boje proti terorismu a který krví a penězi utopil teroristické ohnisko v Čečensku, nakonec vlastníma rukama vytvořil druhé Čečensko, které je k srdci Ruska ještě mnohem blíže – na hranicích Rostovské

oblasti. Tam bojový křest podstupují dobrodruzi všeho druhu a své krvavé fantasmagorie tu v praxi realizují „rekonstruktéři“ historických bitev – a v tom spočívá ještě jedna analogie s IS, která přitahuje fanatiky a vyvrhele z celého světa. Však taky v řadách IS bojuje na 15 tisíc cizinců včetně více než 2 tisíc západoevropských občanů typu hrdlořeza Džihádisty Johna, který se stal hrdinou seznamu zveřejněného ve *Foreign Policy*.

V Donbasu se odehrává sociální a humanitární katastrofa a násilí se tu stává normou každodenního života. Toto násilí samozřejmě nelze udržet v mezích zmíněného regionu: stále častěji zasahuje vnější svět, jako tomu bylo v případě zkázy malajsijského boeingu. Odpovědným za tento čin svět učinil Rusko, které separatisty zásobuje moderními zbraněmi. Ono násilí však vkročilo i do života samotného Ruska, kupříkladu 3. listopadu 2014, kdy čtyři opilí doněčtí ozbrojenci, kteří přijeli na krátkodobou dovolenou do Moskevské oblasti a oslavovali tu volební den v Doněcku, postříleli hlídku dopravní policie Solněčnogorského okresu. Tři z nich před policejním pátráním uprchli. Je velmi pravděpodobné, že šlo o bojovníky brigády Přízrak luhanského polního velitele Alexeje Mozgového (zemřel při atentátu 23. 5. 2015 – pozn. překl.). Ten se v Rusku těšil velké podpoře, setkával se s předáky parlamentních stran LDPR a Spravedlivé Rusko a po Moskvě jezdil v off-roadu s poznávacími značkami přelepenými symboly Novoruska. Jak sám říkal, když ho někdy zastavili příslušníci dopravní policie, spolehlivě ho poznali, popřáli mu hodně úspěchů a hned ho pustili.

Jak se proslýchá, brain-trust pirátských republik během zimy nezasedá v promrzlém Doněcku a Luhansku, ale v Moskvě, v uzavřeném salónku kavárny Kofemanija na Velké Čerkasské, přesně v půli cesty mezi sídlem FSB na Lobjance a Prezidentskou kanceláří na Starém náměstí. Tam už byl viděn Alexandr Borodaj, doněčtí ministři a s nimi vysoce postavení úředníci Putinovy administrativy. Z vyhrátých moskevských pracoven pak patrně vycházejí „myslitelé nového světa 21. století“, kteří dokázali džihád

skloubit s militantním pravoslavím a s moderní výzbrojí. Vybudovat „ruský svět“ se jim zatím nepovedlo, ale vytrhávat dnešní Rusko z normálních celosvětových procesů se jim daří víc než úspěšně – podobně jako jejich souvěrcům v Nigérii, Kolumbii, Iráku a na dalších místech, kde někteří lidé stále ještě nestrávili globalizaci.

Globální Birjuljovo

Ruská média mají další důvod vysmívat se Evropě. V říjnu 2013 proběhly v Paříži masové demonstrace lyceí, jejichž účastníci protestovali proti vyhoštění dvou studentů z migrantských rodin ze země – jednalo se o patnáctiletou Romku z Kosova a devatenáctiletého arménského občana. Lyceisté se přitom dožadovali rezignace ministra vnitra Manuela Valse. Ruská propaganda okamžitě zahříkala o „križi tolerance“ a „násilí na migrantech“. Představit si něco podobného v Rusku je ovšem zhoľa nemožné.

Ruským debatám o migrantech totiž chybí dva základní prvky. Zaprvé je to čistě lidská dimenze (na čemž v zemi vítězného sociálního darwinismu není naprosto nic zvláštního). Migrační problém se tu zkoumá z nejrůznějších úhlů pohledu, kupříkladu z hlediska ekonomiky, korupce, národní bezpečnosti, drobné pouliční kriminality, adaptačních mechanismů ve společnosti či ruské kulturní imunity, ale narazíme i na biologické termíny jako „čerstvá krev“ či na mechanistické pojmosloví s výrazy jako „asimilační mašinérie“, jichž užívá třeba konzervativní publicista Maxim Sokolov. Téměř nikdo ale neuvažuje o tom úplně základním: že jsou to prostě lidé, kteří léta a desetiletí žijí vedle nás a mezi námi se svými radostmi, žaly a právy, a teď nemám na mysli právní předpoklady pro vstup do země, povolení k pobytu a práci, ale všelidské právo na život bez otroctví, hladu a ponižování, právo na střechnu nad hlavou a spravedlnost.

Je přitom velice složité vyložit zrovna tohle ruské společnosti, která za poslední čtvrtstoletí okorala a zdrsněla do té míry, že neustále vytváří své vlastní vyvržence – osamělé důchodce, bezdomovce, narkomany a HIV pozitivní. Zmínit bychom vlastně mohli i toulavé psy, kteří nejsou v Rusku považováni za živé bytosti s vlastními nezadatelnými právy, ale za biologické smetí. Migranti (či jak praví slovník ruských neofašistů „zvířata“) jsou u nás rovněž cosi jako toulaví psi, jejichž užitek a populaci může společnost regulovat podle vlastního uvážení: jedny lovit a sterilizovat, jiné

uspat smrtící injekcí a ještě další poslat do útulku. Také gastarbeitři jsou chápáni jako biomasa a je jen třeba domluvit se na jejich počtech, správném využívání a opatřeních v oblasti sociální a kulturní hygieny.

Příznačné přitom je, jak rychle se ruská společnost během posledních pár let propadla až k tomu nejprimitivnějšímu rasismu. Mohli bychom připomenout patetické plakáty nacionalistického Ruského pochodu (který dnes našel útočiště na depresivním moskevském předměstí Birjuljovo) s hesly jako V ZÁJMU BUDOUCNOSTI BÍLÝCH DĚTÍ a obrázkem pšeničného lánu, v němž stojí zmalovaná blondýna se zlatovlasým robátkem, či naopak ultraliberální novinářku Julii Latyninovou, která do opozičního listu *Novaja gazeta* píše o „subkultuře otroků“ s jejich „tradičními návyky despotie, ubitosti a islámu“. Jenže dokonce i vážený opozičník Vladimir Ašurkov, jinak absolvent elitní Moskevské vysoké školy technicko-fyzikální a britské Wharton Business School, přichází v moskevském listě *Vedomosti* s klasickým „civilizátorským“ argumentem: „Blížší je mi teorie postupného vývoje lidstva, podle které se jednotlivé pospolitosti z hlediska společenské evoluce mohou nalézat na různých civilizačních úrovních... Postupná proměna Neevropanů v Evropany je vleklý, složitý a bolestný proces, ale z pohledu rozvoje země a společnosti neexistuje jiná alternativa.“ Takhle mohli uvažovat progresivisté na konci 19. století, když Kipling psal o „břemeni bělochů“ a hrabě de Gobineau hlásal raso-vou nadřazenost, kdy Neevropany vozili po světě v klecích a před-váděli je po cirkusech, kdežto britská reklama na mýdlo Pear's tvrdila, že dokáže umýt i černochoha doběla. Představit si podobnou argumentaci v západních novinách nebo v již zmíněném Whartonu je nemožné, ale v Rusku tohoto desetiletí je to považováno za nor-mální způsob diskuse.

Nejpodstatnějším omylem ruských ochránců rasové čistoty je představa, že existuje nějaká „naše“ identita, „naše“ město, jehož „pány“ jsme „my“, kdežto „oni“ jsou tu jen „hosté“. To ovšem není společenská realita, ale ideologické tvrzení: Rusko, a tím spíš Moskva,

jsou de facto společným mikrokosmem, v němž mechanismy etnické integrace fungují déle a úspěšněji než i v těch nejtolerantnějších evropských zemích – problém je jen v tom, že si to zatvrzele nechceme přiznat. Rusko jakožto eurasijská civilizace, stojící na pomezí kultur, „jinorodce“ snadno asimilovala – a je jedno, zda to byli dobyvatelé (Tataři), či porobené národy (Kavkaz). Rusové nikdy nebyli „čistým“ národem, ale věčným koloniálním kadlubem se slovansko-ugrofinskými kořeny, stepní duší a s elitou, již tvořili potomci tatarských murzů, pobaltských baronů a kavkazských knížat. Hlavním tavicím kotlem této směsice byla Moskva, v níž se už více než šest století mísí nekonečné lidské proudy, rasy i vyznání.

O multikulturním dědictví vypovídají dokonce jména moskevských ulic: Ordynka byla cesta vedoucí do Zlaté hordy a žili tam především příchozí právě odtud, na Arbatu zase stávaly vozy Tatarů, zvané arba, v Moskvě najdete i Malou a Velkou tatarskou ulici s mešitou, od níž snadno dojdete až ke Kremlu, hned vedle Lubjanky je Arménská ulička, pak je v Moskvě Malá a Velká gruzínská, a to hned u Tverské, a nechybí ani Marosejka, což je zkratka ze slova Malorusko, tedy Ukrajina, kde zase žili moskevští Ukrajinci.

Rusko samozřejmě nikdy nebylo rájem tolerance, v našich etnopolitických dějinách najdete plno klasických příkladů kolonialismu, nevzdělanosti a násilné rusifikace, hranice osídlení a černosotněnce, pogromy a vyhánění celých národů, ale přece jen to byla Říše, která uměla pracovat s rozdíly a využívat je ku prospěchu. Především Moskva byla vždy, na rozdíl od Petrohradu, obrovským trhem, gigantickým tranzitním uzlem, a v době globalizace úloha metropole jakožto olbřímího ventilu, jímž protékají proudy eurasijských surovinových, finančních a lidských zdrojů, ještě vzrostla.

A tady narážíme na druhý omyl soudobého ruského nacionalismu: při hledání „krve a půdy“ odmítá nedozírné imperiální dědictví, velmocenský rozmach a schopnost soužití s Jinými. Je až s podivem, že si to neuvědomují zrovna nacionalisté, pochodující pod černožlutými prapory Ruské říše při Ruském pochodu